

ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЧЕРНІГІВЩИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ

Постановка проблеми. На сьогоднішній день перед аграрним сектором вітчизняної економіки постала надзвичайно гостра проблема руйнування його виробничого потенціалу, що є серйозною перешкодою для розширеного відтворення в галузі й вимагає вжиття заходів, спрямованих на формування ефективної системи її матеріально-технічного забезпечення, пошуку альтернативних джерел фінансування відтворення основних засобів, упровадження в практику інноваційних моделей розвитку АПК.

Аналіз попередніх наукових досліджень і публікацій. Проблемам забезпеченості сільського господарства основними засобами та оновленню матеріально-технічної бази галузі на якісно новому рівні присвячено багато наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, зокрема П.П. Борщевського, О.А. Бугуцького, П.Ф. Веденічева, П.І. Гайдуцького, Б.М. Данилишина, М.Я. Дем'яненка, В.О. Добриніна, С.І. Дорогунцова, О.І. Здоровцова, Е.М. Крилатих, В.Г. Крючкова, А.С. Лисецького, І.І. Лукінова, М.М. Паламарчука, О.М. Паламарчука, А.К. Пасхавера, М.Д. Пістуна, Д.К. Прейгера, О. М. Онищенко, О.М. Ракітнікова, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, В.О. Точиліна, М. Трейсі, О.М. Шпичака, Л.Г. Чернюк, В.В. Юрчишина та ін.

Праці українських вчених присвячені, здебільшого, процесу відтворення основних фондів аграрної галузі на загальнодержавному рівні, в той час, як різні фінансові можливості органів місцевого самоврядування, рівень розвитку і спеціалізація аграрної сфери, ступінь інвестиційної привабливості території і т.д. помітно впливають на процес відтворення основного капіталу галузі,

визначаючи його специфіку та характерні особливості. У зв'язку з цим вбачаються доцільними подібні дослідження на регіональному рівні.

Постановка завдання. Основними завданнями даного дослідження вбачаються: 1) аналіз сучасного стану забезпеченості сільського господарства Чернігівщини основними засобами; 2) здійснення оцінки ефективності використання і відтворення основного капіталу сільськогосподарського призначення аграрними підприємствами регіону; 3) виявлення причин руйнування виробничого потенціалу сільськогосподарської галузі та зниження ефективності його відтворення; 4) розробка основних напрямів активізації процесу відтворення основних фондів аграрної сфери та пошук джерел його фінансового забезпечення. Важливість розв'язання визначених завдань диктується необхідністю відновлення Чернігівською областю втрачених позицій у виробництві продовольчої продукції.

Виклад основного матеріалу. Техніко-технологічна оснащеність сільськогосподарської галузі (як і будь-якої іншої сфери економіки) має надзвичайно важливе значення, оскільки виступає визначальним фактором формування конкурентоспроможності продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому продовольчих ринках.

На сьогоднішній день у більшості галузей вітчизняної (регіональної) економіки спостерігається припинення спаду, а часто – і нарощування вартості основних засобів. Найбільш інтенсивно згаданий процес відбувається в таких сферах, як промисловість (за 2001-2005 рр. вартість основних засобів зросла в області на 8,0%; по Україні – на 48,8%), транспорт і зв'язок (на 17,9%; по Україні – на 44,2%). У сільськогосподарській галузі встановилася й зберігається протилежна тенденція: за 5 років вартість основного капіталу галузі зменшилася в регіоні на 14,0% (по Україні – на 23,1%). Це стало причиною помітного скорочення питомої ваги основних засобів сільського господарства в загальній їх вартості: за аналізований період – з 15,8 до 12,4% у регіоні; з 10,1 до 5,7% по Україні [1, 2].

Втрата виробничого потенціалу галуззю зумовлена стагнацією інвестиційної діяльності в аграрній сфері економіки. Так, на Чернігівщині, яка є важливим аграрним регіоном України, частка інвестицій, спрямованих у сільське господарство є невиправдано низькою і складає лише 10,5%, по Україні ще менше – 5,3% (хоча абсолютні розміри капіталовкладень у сільське господарство останнім часом через ріст цін демонструють позитивну динаміку). У той же час питома вага сільськогосподарського сектора в формуванні валової доданої вартості в тому ж році становила 24,5%, в середньому по Україні – 10,9%. Таким чином, аграрний сектор, формуючи значні грошові потоки й працюючи на інші сфери економіки (створена в сільському господарстві ВДВ реалізується в інших галузях, зокрема в харчовій промисловості, торгівлі), сам лишається практично без капітальних вкладень [1, 2].

Через тривалий період обороту капіталу й високий ризик господарської діяльності, сільське господарство регіону характеризується низькою привабливістю для іноземних інвесторів. Незважаючи на те, що частка галузі в загальному обсязі ПІІ впродовж 2000 – 2005 рр. дещо підвищилась (з 1,8 до 2,3%), низькі абсолютні обсяги іноземних інвестицій в аграрну сферу регіону не справляють суттєвого впливу на її розвиток.

Мізерні обсяги інвестування галузі спричинили дуже суттєве скорочення (за окремими позиціями – до повного припинення) введення в дію окремих потужностей сільського господарства. Аналіз руху основних засобів на сільськогосподарських підприємствах області дозволяє зробити висновок про незадовільний стан відтворювальних процесів у галузі. Свідченням цього є надзвичайно низьке значення коефіцієнта оновлення основних фондів в аграрній сфері регіону: 2005 р. – 0,004, який до того ж за останні 5 років помітно зменшився (2001 р. – 0,06) [1, 2].

Визначені тенденції серйозно вплинули на показники фондозабезпеченості та фондоозброєності (табл. 1). Так, на кінець 2005 р. на 1 га угідь у сільськогосподарських підприємствах регіону припадало 1697 грн. основних фондів сільськогосподарського призначення (у середньому по Україні

– 1705 грн.), що на 13,7% (по Україні – на 22,9%) менше, ніж у 2001 р. Як показують вищеприведені дані, рівень фондозабезпеченості в регіоні впродовж досліджуваного періоду був і лишається нижчим, ніж по Україні. Ще вищими темпами скорочуються показники фондоозброєності праці в сільському господарстві. Вище значення та дещо повільніші темпи зменшення даного показника в області можна пояснити більш різким скороченням чисельності працівників галузі.

Таблиця 1

Фондозабезпеченість сільськогосподарського виробництва та фондоозброєність праці в аграрній сфері, грн.

	Фондозабезпеченість				Фондоозброєність			
	2001	2003	2005	2005 від 2001, %	2001	2003	2005	2005 від 2001, %
Чернігівська область	1967	1676	1697	86,3	43646	45083	23004	52,7
Україна	2212	2058	1705	77,1	35014	39479	17759	50,7

Джерело: розраховано за даними [3]

Далекою від оптимальної є структура основних засобів сільськогосподарських підприємств регіону та України через низьку частку в ній активної частини фондів: відповідно 38,6% та 45,8%. Найбільш негативним є те, що у вартості основних засобів сільгоспідприємств галузі не виправдано низькою залишається питома вага робочої і продуктивної худоби (Чернігівщина – 3,2%; Україна – 1,7%) та багаторічних насаджень (0,6% та 2,8%) – важливої частини основних засобів, відтворення яких є тривалим у часі й капіталомістким процесом [3].

Швидкими темпами в державі та регіоні погіршується стан матеріально-технічної бази аграрної сфери економіки (табл. 2). Впродовж аналізованого періоду відбувається постійне скорочення парку всіх без винятку технічних засобів сільськогосподарських підприємств (у той же час у розрахунку на одиницю земельної площі кількість техніки зменшується не такими високими темпами, що пояснюється скороченням площі сільськогосподарських угідь у цілому, а також посівних площ окремих культур). Недостатня забезпеченість сільськогосподарською технікою призводить до значної напруженості в періоди

весняно-польових робіт та збору врожаю. Парк техніки надто повільно поповнюється новими одиницями (а наявні функціонують ще з часів Радянського Союзу) і експлуатується понад межі амортизаційних строків, а тому складається з морально і технічно застарілих засобів, які, природно, не можуть забезпечити високий рівень продуктивності праці в сільському господарстві, зумовлюють значні втрати виробленої продукції (якість якої до того ж не відповідає світовим стандартам і вимогам) і спричиняють підвищення собівартості виробництва (через високі довгострокові витрати на ремонтно-технічне обслуговування наявної техніки, високий рівень споживання паливно-мастильних матеріалів¹ тощо).

Таблиця 2

Парк технічних засобів сільськогосподарських підприємств

	Чернігівська область			Україна		
	1991	2005	2005 до 1991, %	1991	2005	2005 до 1991, %
Наявність енергетичних потужностей, тис. к.с.	6462	2986	46,2	149209	62881	42,1
Споживання електроенергії на виробничі потреби, млн. кВт - год.	525,4	85,9	16,3	19352,9	2490,4	12,9
Трактори	21900	9400	42,9	497300	216900	43,6
одиниць на 1000 га ріллі	14	12	85,7	14	11	78,6
Зернозбиральні комбайни	5432	2206	40,6	105183	47150	44,8
одиниць на 1000 га посівних площ зернових, без кукурудзи	9	5	55,6	8	5	62,5
Кукурудзозбиральні комбайни	543	138	25,4	15287	4750	31,1
одиниць на 1000 га посівних площ кукурудзи	2	1	50,0	12	3	25,0
Бурякозбиральні машини	603	240	39,8	19842	8478	42,7
одиниць на 1000 га посівних площ буряків	15	10	66,7	12	12	100,0
Картоплезбиральні комбайни	2348	499	21,3	9636	1947	20,2
одиниць на 1000 га посівних площ картоплі	15	5	33,3	26	2	7,7
Установки та агрегати для доїння корів	4775	1397	29,3	79150	16783	21,2

Джерело: розраховано за даними [3]

Неспроможність сільськогосподарських товаровиробників покрити зростаючі витрати (пов'язані з подальшим зростанням ступеня зношеності техніки) на ремонт і технічне обслуговування наявної техніки, на придбання запасних частин призводять до неповного і неякісного виконання ремонтних

¹ Старі двигуни тракторів допускають перевитрату палива у межах 10 – 20% [4].

робіт, зниження ступеня готовності техніки до проведення відповідних робіт, утримання виробничих потужностей сільського господарства в незадовільному стані (сказане цілком стосується як активної, так і пасивної частини основних виробничих фондів).

Скорочення кількості та зниження рівня технічної готовності машинного парку сільськогосподарських підприємств у свою чергу обумовили зростання технологічного навантаження на 1 машину, особливо на трактори та зернозбиральні комбайни. Так, за останні 12 років рівень навантаження на 1 трактор у Чернігівській області зріс у 1,4 р. (по Україні – у 1,6 р.); на 1 зернозбиральний комбайн – у 1,5 р. (по Україні - у 1,6 р.). Такі показники навантаження на одиницю сільськогосподарської техніки є чи не найвищими в світі. Наприклад, навантаження на 1 трактор становить: у США – 28 га (в 4 р. менше, ніж у Чернігівській області), у Великобританії - 13 га (в 8,5 р.), у Франції – 12 га (в 9,3 р.), у Німеччині – 5 га (в 22,2 р. менше). Аналогічна ситуація склалася і з зернозбиральною та ін. сільськогосподарською технікою.

Іншою важливою причиною руйнування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств є низька їх платоспроможність, зумовлена передусім різким рівнем цінової невідповідності в міжгалузевому обміні сільського господарства з промисловістю та відсутність державного впливу на ринок аграрної продукції. За умов низької доходності аграрних підприємств та високого рівня цін на сільськогосподарську техніку лише деякі прибуткові підприємства мають змогу купувати нові технічні одиниці, решта здатна лише частково забезпечувати найбільш нагальні потреби: в мінеральних добривах, отрутохімікатах, паливно-мастильних матеріалах, запасних частинах тощо (щодо особистих селянських господарств, то вони, хоч і виробляють 59,6% валової продукції галузі, не в змозі нагромадити необхідні фінансові ресурси для технічного забезпечення виробництва відповідно до сучасних вимог).

Між забезпеченістю аграрної сфери основними засобами та результативністю сільськогосподарського виробництва є і зворотній зв'язок: незадовільний стан матеріально-технічної бази аграріїв є однією з

найважливіших причин низьких фінансових результатів їх діяльності. Таким чином, маємо своєрідне замкнуте коло, яке розривається вирішенням проблеми із забезпеченістю сільського господарства основними фондами.

Висновки. Розв'язання проблеми ефективного відтворення основних засобів сільського господарства Чернігівської області можливе лише за умови оздоровлення фінансового стану аграрних підприємств, що може бути досягнуто завдяки оптимальному поєднанню виважених заходів державного регулювання і підтримки аграрної сфери (прямих, як то: бюджетні дотації і т.д. та опосередкованих: заходи в сферах цінової, податкової політики, активізація інвестиційної діяльності тощо) з максимальним використанням її внутрішніх резервів. Державне регулювання діяльності сільськогосподарської галузі присутнє в більшості країн світу, в тому числі ринково орієнтованих, оскільки специфіка діяльності аграрного сектору економіки (низька швидкість обороту капіталу, залежність результатів діяльності від погодних умов та ін.) зумовлює традиційну його дотаційність.

Державне регулювання діяльності вітчизняного аграрного сектору економіки (в плані покращення фінансового стану сільськогосподарських підприємств, залучення інвестиційних ресурсів тощо) передусім має бути спрямоване на:

1. Формування сприятливого інвестиційного клімату, зокрема через: надання преференцій для відродження галузей регіональної спеціалізації сільського господарства (льонарство, картоплярство, молочне та м'ясне скотарство); збереження спеціального режиму оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників; надання митних пільг для ввезення імпоротної сільськогосподарської техніки на територію України; забезпечення стабільності й прозорості аграрної політики, розробку чітких правил регулювання діяльності АПК з боку держави; надання інвестору права на реструктуризацію заборгованості сільськогосподарських підприємств, які ним контролюються; розвиток системи страхування діяльності аграрного сектора; розвиток ринку консалтингових послуг.

2. Покращення фінансового стану сільськогосподарських підприємств шляхом:

- *удосконалення цінового механізму*, зокрема через встановлення фіксованих цін, контроль за цінами монополій (наприклад, встановленням граничних рівнів рентабельності монополістів), встановлення мінімальних гарантованих цін на певні види сільськогосподарської продукції, особливо тваринницької, визначення цінових коридорів тощо;

- *надання податкових преференцій*, а саме: збереження для сільгосппідприємств спеціального режиму оподаткування, фіксованого сільськогосподарського податку, а також незмінного податкового навантаження на сільгоспвиробників з урахуванням всіх сплачуваних ними податків і т.д.;

- *здійснення виваженої кредитної політики*, зокрема надання сільськогосподарським підприємствам прямих дотацій із бюджету для компенсації частини вартості придбаної ними техніки, зниження ставки банківського відсотку, пріоритетне пільгове кредитування сільгоспвиробників, розвиток системи іпотечного кредитування тощо. На нашу думку, в нинішніх умовах розвалу матеріально-технічної бази сільського господарства, особливо в тваринництві, коли її часто необхідно створювати практично заново, без бюджетного фінансування вирішити проблему забезпечення аграріїв основними засобами неможливо;

- *створення сільгоспвиробникам сприятливих умов для реалізації продукції*: держзамовлення на окремі види продукції, квотування імпорту сільськогосподарської продукції, підвищення мита при імпортуванні продовольства тощо.

3. Підтримку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування.

4. Сприяння розвитку повноцінного лізингового ринку. В умовах практичної відсутності доступу сільськогосподарських виробників до середньо- та довгострокових кредитів банків, лізинг лишається одним з найдоступніших способів придбання сільськогосподарської техніки і устаткування. Вигідність

лізингу для сільськогосподарських товаровиробників полягає в тому, що відпадає необхідність одноразової мобілізації коштів для придбання необхідних засобів праці. Позитивним моментом є також встановлення строків і розмірів виплат за взаємною домовленістю сторін. Але знову ж таки розвиток фінансового лізингу гальмується низьким рівнем платоспроможності аграрних підприємств, а, отже, існує високий ризик у плані своєчасності й повноти лізингових платежів.

Альтернативним шляхом оптимізації відтворювального процесу основних засобів сільськогосподарської галузі є інтеграційні процеси в продовольчому комплексі, які виступають основою узгодження економічних інтересів і дій партнерів, одержання більш високих прибутків (у тому числі й через усунення зайвих посередників), успішного вирішення проблем самофінансування підприємств продовольчого комплексу, збільшення надходжень до Державного та місцевих бюджетів. До складу таких агропромислових об'єднань, окрім сільськогосподарських і переробних підприємств, доцільно було б включати торгівельні, обслуговуючі основне виробництво структури, а в найкращому варіанті – й фінансові організації.

Статутний капітал інтегрованих агрооб'єднань може формуватися за рахунок внесків його учасників, державної фінансової підтримки у вигляді довгострокових пільгових кредитів тощо. Функції управління, визначення пріоритетів і напрямів розвитку, розпорядження коштами (їх розподіл між партнерами, вирішення питань надання фінансової, матеріально-технічної допомоги учасникам агропромислового об'єднання) доцільно покласти на переробні підприємства. В структурі управління слід передбачити створення маркетингових служб, основним завданням яких стане вивчення кон'юнктури ринку, узгодження обсягів і асортименту вироблюваної продовольчої продукції з величиною платоспроможного попиту, інформаційно-рекламне забезпечення реалізації продукції тощо.

Необхідною умовою ефективної діяльності інтегрованих агропромислових формувань є справедливий розподіл отриманих прибутків (у

залежності від внеску учасника в статутний капітал, обсягу виробленої ним продукції та понесених у процесі виробництва витрат), приділення особливої уваги забезпеченню прибутковості виробництва і нормалізації фінансового становища сільськогосподарських підприємств, успішне функціонування яких є гарантією економічного піднесення всього продовольчого комплексу регіону.

Більшість пропонованих заходів регулювання застосовується в сфері макроекономічної політики держави і спрямована на оздоровлення української економіки в цілому. Їх комплексне використання в поєднанні зі зваженою та узгодженою із загальнодержавними напрямками здійснення перетворень регіональною політикою в сфері матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва забезпечить досягнення помітних зрушень на шляху відтворення виробничого потенціалу сільського господарства та підвищення його віддачі.

Література:

1. *Статистичний щорічник України за 2005 рік / За ред. О.Г.Осауленка. – К.: Консультант, 2003. – 576 с.*
2. *Статистичний щорічник Чернігівщина 2005. – Чернігів, 2006. – 492 с.*
3. *Сільське господарство України. Статистичний збірник 2005 рік. – К.: 2004. – 367 с.*
4. *В.С. Шибанін Державна технічна політика у контексті оновлення і розвитку матеріально-ресурсних засобів аграрного виробництва в Україні // Економіка АПК. – 2004. - № 1. - С. 12.*

Анотація

Статтю присвячено розробці основних напрямів, пріоритетів та економічних важелів активізації процесу відтворення виробничого потенціалу сільського господарства Чернігівської області й модернізації його матеріально-технічної бази.

Проведено аналіз сучасного стану забезпеченості сільського господарства Чернігівщини основними засобами; здійснено оцінку ефективності використання і відтворення основного капіталу сільськогосподарського призначення аграрними підприємствами регіону; визначено напрями активізації процесу відтворення виробничого потенціалу аграрної сфери та джерела його фінансового забезпечення.

Ключові слова: сільське господарство; виробничий потенціал; основні засоби; відтворення основних засобів; інвестиції в основний капітал; державне регулювання відтворення основних засобів.